

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії та історії держави та права**

ПРОГРАМА АТЕСТАЦІЇ

**ЗДОБУВАЧІВ СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»
ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
081 ПРАВО (ПОЛІЦЕЙСЬКІ)**

ЕКЗАМЕН

З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА»

Кам'янець-Подільський 2025

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 22.01.2025 № 1

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 21.01.2025 № 1

Розглянуто на засіданні кафедри теорії та історії держави та права (протокол від 24.12.2024 № 9).

Розробники:

1. Завідувач кафедри теорії та історії держави та права Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат історичних наук, доцент І. А. Логвиненко.
2. Професор кафедри теорії та історії держави та права Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук І. Л. Невзоров.
3. Професор кафедри теорії та історії держави та права Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент В. В. Лазарєв.

Рецензенти:

1. Завідувач кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент М. М. Пендюра.
2. Професор кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів навчально-наукового інституту № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ (гарант освітньої (професійної) програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 081 Право (поліцейські) Харківського національного університету внутрішніх справ), доктор юридичних наук, професор Р. Л. Степанюк.

1. Загальні методичні рекомендації

Навчальна дисципліна «Теорія держави та права» – одна з основних загально-юридичних дисциплін. Цільова спрямованість дисципліни «Теорії держави та права» передбачає дослідження загальних та специфічних закономірностей виникнення, розвитку і функціонування держави та права, засвоєння основних державно-правових понять і категорій юриспруденції, якими користуються при викладанні галузевих дисциплін.

Знання закономірностей виникнення і функціонування державно-правових інститутів, освоєння понятійно-категоріального апарату юриспруденції необхідні юристу як база для вивчення галузевого законодавства та юридичних процедур, а також для вироблення і закріплення навиків та умінь тлумачення та практичного застосування права.

Навчальна дисципліна «Теорія держави та права» належить до циклу фундаментальних, професійно-орієнтованих дисциплін, вивчення яких спрямоване на підготовку кваліфікованих фахівців шляхом формування у них системи знань і умінь, необхідних у професійній діяльності.

Будучи фундаментальною, теорія держави та права посідає провідне місце в системі юридичних наук і має методологічне значення для всіх напрямків наукової думки, що тією чи іншою мірою зачіпають проблеми держави і права, виконуючи як академічну, так і (опосередковано) прагматичну, суто практичну роль.

Дослідження предмету теорії держави та права дозволяє вести мову про можливість формування теоретичної бази для поглибленого вивчення галузевих юридичних дисциплін, так чи інакше пов'язаних зі сферою державно-правових і державно-владних явищ, а також політико-правових і політико-ідеологічних цінностей.

На сучасному етапі суспільного розвитку для майбутнього фахівця надзвичайно важливо мати не лише прикладні навички, потрібні для виконання спеціальних функцій, але й фундаментальні знання, необхідні для формування власних концептуальних уявлень про такі найважливіші явища суспільного життя, як держава і право. Таким чином, метою викладання дисципліни «Теорія держави та права» є формування у здобувачів вищої освіти цілісного уявлення про сутність державно-правових явищ, взаємозв'язок і взаємодію між ними.

Атестація здобувачів вищої освіти – одна з форм підсумкової перевірки рівня оволодіння випускниками загальнотеоретичних знань про державу та право, про державно-правові явища. Необхідність цих знань, вміння ними користуватися в діяльності юриста-практика є особливо актуальними у сучасний період реформування державно-правової дійсності в нашій країні.

Мета даної програми полягає у наданні допомоги випускникам зорієнтуватися: в обсязі та характері знань, які вони повинні будуть виявити під час атестації; у критеріях оцінки знань; у літературі та нормативному матеріалі, за яким слід готуватися; у методиці підготовки до екзамену та порядку його проведення.

Мета атестації – завершити курс вивчення конкретної дисципліни,

перевірити систему понять, що склалися у здобувачів вищої освіти і визначити ступінь отриманих знань. Цей захід сприяє розв'язанню головного завдання вищої освіти – підготовки кваліфікованих фахівців.

У процесі складання атестації здобувач вищої освіти повинен:

- розуміти предмет теорії держави та права;
- знати понятійний апарат теорії держави та права;
- вміти визначити систему юридичних наук;
- вміти аналізувати співвідношення теорії держави та права з юридичними та суспільними науками;
- вміти визначати риси та закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави та права;
- розуміти зміст і сутність форми держави;
- вміти охарактеризувати механізм держави, його складові елементи;
- проаналізувати місце права в системі регулювання суспільних відносин;
- чітко визначити співвідношення прав і обов'язків особи;
- охарактеризувати джерела (форми) права;
- надати характеристику правотворчості, правозастосуванню;
- вміти тлумачити правові норми;
- розуміти зміст і сутність правомірної поведінки, правопорушення;
- вміти визначити зміст правосвідомості і правової культури;
- охарактеризувати законність, правопорядок та їх співвідношення;
- надати визначення юридичному процесу;
- визначити основні риси механізму правового регулювання;
- надати характеристику юридичній техніці;
- застосовувати отримані знання у практичній діяльності.

При підготовці до атестації важливо, нарівні з лекційним матеріалом, використовувати підручники, навчальні посібники, а також програму курсу, оскільки вона містить теми, основні проблеми предмета, в рамках яких і формуються питання до екзамену.

Програма допомагає також і під час самої атестації. Вона складається за певними правилами: має свою логіку викладення матеріалу, структуру, в якій кожен елемент займає чітко відведене йому місце і відіграє конкретну роль.

До атестації за напрямом підготовки допускаються здобувачі вищої освіти, які завершили повний курс підготовки за відповідною освітньо-професійною програмою, виконали всі вимоги освітнього плану та пройшли всі попередні атестаційні випробування.

Складання атестації проводиться на відкритому засіданні комісії за участю не менш як половини її складу при обов'язковій присутності голови комісії.

Атестація проводиться за білетами, складеними у відповідності до освітньо-професійної програми за методикою, визначеною Харківським національним університетом внутрішніх справ і включає в себе три теоретичні питання і одне практичне завдання.

Атестація проводиться в навчальній аудиторії. Здобувач вищої освіти представляється членам комісії, самостійно бере екзаменаційний білет, спеціальний аркуш та готується до відповіді. Час для підготовки до відповіді - 30 хвилин.

На спеціальному аркуші необхідно написати прізвище, номер білету, відповіді на питання та поставити особистий підпис. Після підготовки здобувач вищої освіти усно дає відповідь на теоретичні питання і практичне завдання, які містяться в білеті. Відповіді на питання повинні бути логічними, послідовними та обґрунтованими.

Оцінюючи знання здобувачів вищої освіти, які складають атестацію, комісія керується наступними критеріями:

- правильність відповідей на запитання (вірність, чіткість і досить глибокий виклад ідей, понять, фактів і т. ін.);
- повнота і лаконічність відповіді;
- ступінь використання наукових і нормативних джерел;
- уміння пов'язувати теорію з практикою, творче застосування знань до неординарних ситуацій;
- логіка і аргументованість викладення;
- грамотне коментування, наведення прикладів, аналогій;
- культура мови.

На основі загальних критеріїв, пропонується наступна система оцінювання знань здобувач вищої освіти:

Оцінка «відмінно» виставляється здобувачу вищої освіти, який виявляє повне розуміння матеріалу, обґрунтовує власні думки, застосовує знання на практиці, показує вміння працювати з нормативною базою, наводить необхідні приклади. Здатний здійснювати порівняльний аналіз різних теорій, концепцій, підходів та самостійно робити логічні висновки та узагальнення. Здобувач вищої освіти викладає матеріал послідовно і правильно з позицій норм літературної мови.

Оцінка «добре» виставляється здобувачу вищої освіти, який дає повну відповідь на всі питання по білету та частково на додаткові питання екзаменаторів. Але припускається помилок та поодиноких недоліків у послідовності викладу матеріалу і мовному оформленні, що не дозволяє претендувати на відмінну оцінку.

Оцінка «задовільно» виставляється здобувачу вищої освіти, який виявляє знання і розуміння основних положень по білету; викладає матеріал не повною мірою і припускається помилок у формулюванні правил, визначень; не вміє глибоко і переконливо обґрунтовувати власні думки, не в змозі навести приклади, викладає матеріал непослідовно і припускається помилок у мовному оформленні.

Оцінка «незадовільно» виставляється здобувачу вищої освіти, який виявляє незнання більшої частини вивченого матеріалу з відповідної дисципліни, у формулюванні правил і понять припускається суттєвих помилок, непослідовно і невпевнено викладає матеріал. Оцінка «незадовільно» виставляється і тоді, коли виявлено повне нерозуміння матеріалу.

2. Короткий опис змісту програми

Тема 1. Теорія держави та права як наука та навчальна дисципліна

Предмет теорії держави та права як гуманітарної науки та навчальної дисципліни.

Місце теорії держави та права в системі гуманітарних наук та навчальних дисциплін.

Теорія держави та права в системі інших юридичних наук та навчальних дисциплін. Зв'язок теорії держави та права та юридичної практики.

Методологія теорії держави та права. Прийоми та засоби дослідження у пізнанні державно-правових явищ. Логічні прийоми загальнотеоретичного пізнання держави та права (аналіз, синтез, індукція, дедукція тощо).

Функції теорії держави та права. Методологічна, гносеологічна, евристична, онтологічна, прогностична, ідеологічна та інші функції теорії держави та права. Напрями розвитку науки теорія держави та права.

Тема 2. Походження держави та права

Організація влади у первісному суспільстві. Особливості внутрішньої структури первісного суспільства.

Особливості виникнення давньосхідних держав. Специфіка виникнення європейських держав.

Відмінність влади первісного суспільства від влади в державі.

Наукові концепції (теорії) виникнення держави: патріархальна, теологічна, договірна, насилля, психологічна, органічна, історико-матеріалістична тощо.

Виникнення права. Відмінність права від соціальних норм первісного ладу.

Поняття держави та характеристика її основних ознаки: населення (об'єднання суспільства), територія, публічна влада, апарат державної влади, апарат державного примусу, податкова система, система законодавства.

Суверенітет. Внутрішня і зовнішня сторони суверенітету як ознаки держави. Право націй на самовизначення.

Типологія держав. Цивілізаційний та формаційний підходи до типології держави. Особливості держав у межах одного типу. Характеристика особливостей держав рабовласницького, феодального, буржуазного соціалістичного та постсоціалістичного суспільства.

Сутність держави та її еволюція у процесі історичного розвитку та функціонування. Держава соціально-демократичної орієнтації.

Тема 3. Форма держави

Поняття форми держави. Її структура та основні риси.

Форми державного устрою. Унітарна держава, її основні ознаки. Автономія в унітарній державі. Особливості України як унітарної держави. Федеративна держава, принципи її утворення та правова основа. Взаємовідношення між федеральними органами державної влади і органами влади суб'єктів федерації. Види федерацій. Конфедерація: поняття та ознаки. Історична доля конфедерації. Співдружність держав (регіональні, економічні,

політичні та інші союзи, асоціації, об'єднання тощо), їх відміна від унітарної та федеративної держави.

Форма правління. Особливості класифікації форм державного правління. Види монархічних форм правління, сучасні монархії. Особливості абсолютних та обмежених монархій. Види республіканських форм правління (управління) (парламентська, президентська, змішана республіка), критерії їх розрізнення. Форма правління в Україні.

Державний (політичний) режим: поняття, види. Демократичний політичний режим: поняття, різновиди, основні ознаки. Сутність народовладдя. Основні форми та інститути демократії. Антидемократичний режим: поняття, основні ознаки, різновиди. Тоталітарна та авторитарна форми державного політичного режиму.

Тема 4. Механізм та функції держави

Поняття механізму держави. Державні органи, установи, організації підприємства державної форми власності, їх місце і роль у механізмі держави.

Державна служба. Посадові особи: поняття, класифікація.

Поняття та класифікація функцій держави.

Правові форми здійснення державою своїх функцій. Правотворча, правозастосовна, судова, контрольно-наглядова та установча форми діяльності держави.

Тема 5. Демократична, правова, соціальна держава

Демократична держава. Демократизація громадського і державного життя.

Поняття та основні ознаки правової держави. Принцип верховенства права і відповідності йому закону. Взаємна відповідальність держави і людини. Принцип розподілу державної влади на виконавчу, законодавчу і судову.

Поняття та основні ознаки соціальної держави. Державна влада і забезпечення соціальної злагоди у суспільстві.

Тема 6. Держава як організація влади в суспільстві. Громадянське суспільство

Поняття громадянського суспільства та його основні ознаки. Умови формування громадянського суспільства. Сутність громадянського суспільства як фундаменту формування правової державності. Взаємодія громадянського суспільства і держави.

Поняття, структура та сутність політичної системи. Місце держави в політичній системі суспільства. Державна влада, політичні партії, комерційні і некомерційні об'єднання громадян, правова основа їх взаємодії.

Співвідношення державної влади з іншими видами соціальної влади.

Теорія поділу влади (поділу влад). Реалізація теорії поділу влади в сучасних державах. Система «стримувань і противаг».

Тема 7. Поняття права

Об'єктивне (позитивне) право та його ознаки. Цінність права.

Нормативність, системність, правова (формальна) визначеність, вольовий характер, загальна обов'язковість, гарантованість державою. Об'єктивне та суб'єктивне право. Природне та позитивне право. Соціальна справедливість, свобода та їх міра як сутність права.

Соціальне призначення та функції права. Загально-соціальні (виховна, інформаційна, орієнтаційна, оцінювальна) та спеціально-соціальні (юридичні) функції права (регулятивні – статична та динамічна, охоронна).

Право, політика, економіка. Взаємовплив права і економіки. Правові форми економічних відносин. Роль права у стимулюванні розвитку нових економічних відносин. Взаємовплив права і політики. Право як основа та форма (засіб) здійснення політики держави. Роль політики у визначенні змісту і напрямків правового регулювання.

Право та демократія. Правове регулювання форм та інститутів демократії. Роль права у розвитку демократії як засобу здійснення народовладдя.

Принципи в праві: їх поняття та класифікація. Загальні, міжгалузеві та галузеві принципи. Принципи верховенства права в суспільстві і державі. Право та закон: їх співвідношення. Втілення загальнолюдських цінностей в загальноправових принципах права. Роль принципів права у правотворчості, та правозастосуванні.

Тема 8. Право у системі соціального регулювання

Поняття і основні ознаки соціального регулювання в суспільстві. Система соціального регулювання. Соціальні норми, їх визначення та види.

Мораль і право. Морально-правовий вплив на суспільні відносини. Загальні та особливі риси норм права і норм моралі. Право і справедливість

Правове регулювання: загальна характеристика. Предмет правового регулювання: поняття та ознаки. Правовий вплив на суспільні відносини.

Сфери та межі правового регулювання. Поняття і види сфер та меж правового регулювання.

Способи, типи і методи правового регулювання. Автономний (координації) та авторитарний (субординації) методи: поняття та ознаки.

Нормативні та індивідуальні (персоніфіковані) регулятори суспільних відносин. Сфери їх застосування та особливості методів.

Механізм правового регулювання: поняття, ознаки. Основні елементи механізму правового регулювання, їх зв'язок та взаємодія. Функції структурних елементів механізму правового регулювання. Стадії механізму правового регулювання.

Вимоги до механізму правового регулювання. Шляхи підвищення ефективності правового регулювання в соціальній, демократичній, правовій державі.

Правові режими: поняття, види (надзвичайний стан, воєнний стан).

Тема 9. Норми права

Поняття норми права та її основні ознаки. Загальний характер та формальна визначеність норми права, загальна обов'язковість, примусовість,

невизначеність адресату.

Види норм права. Регулятивні і правоохоронні норми права. Дозволяючи (уповноважуючи), зобов'язуючи, забороняючи норми права. Матеріальні й процесуальні норми права: їх взаємозв'язок і відмінність. Класифікація норм права за рівнем їх нормативності: норми-цілі, норми-дефініції, норми-принципи та ін. Колізійні норми. Значення класифікації норм права для їх ефективної реалізації.

Структура норми права. Гіпотеза, диспозиція, санкція (прості, складні, абсолютно та відносно визначені). Структура регулятивних та правоохоронних норм права.

Способи викладу правових норм у статтях нормативно-правових актів (пряма, посилкова і бланкетна, казуїстична, абстрактна). Співвідношення норми права та статті нормативно-правового акту.

Тема 10. Джерела права

Поняття форми (джерела) права та її значення в правовому регулюванні суспільних відносин.

Основні історичні форми права: поняття, види. Правовий (судовий, адміністративний) прецедент. Рішення Європейського Суду з прав людини як джерела права, їх місце в правовій системі України. Правовий звичай: основні ознаки та особливості. Нормативно-правові договори. Правова доктрина (положення юридичної науки, наукові коментарі до текстів законодавства тощо).

Поняття правового (юридичного) акту. Види правових актів.

Нормативно-правовий акт: поняття та ознаки.

Закон як акт вищої юридичної сили. Класифікація законів в Україні.

Система підзаконних нормативно-правових актів. Нормативно-правові акти глави (президента) держави. Правові акти уряду (Кабінету Міністрів України). Юридичні акти міністерств та центральних відомств, їх види та юридична природа. Нормативно-правові акти місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Локальні нормативні акти (підприємств, установ, організацій). Акти Конституційного Суду України, їх юридична природа. Акти Європейського суду з прав людини.

Тема 11. Система права та система законодавства

Поняття, основні ознаки і структура системи права. Система права та правова система, їх співвідношення.

Галузь права. Загальна характеристика галузей права в Україні. Інститут права (суміжні інститути права).

Предмет і метод правового регулювання як підстави розподілу норм права по галузях. Публічне та приватне право. Матеріальне і процесуальне право. Правовий режим: поняття та види. Правовий режим воєнного стану: порядок введення, припинення та скасування. Органи влади в умовах воєнного стану.

Система законодавства: поняття, основні риси та структура. Співвідношення системи права та системи законодавства. Співвідношення

міжнародного та національного права за Конституцією України.

Систематизація нормативно-правових актів (законодавства): поняття, принципи, форми. Кодифікація, інкорпорація, консолідація, облік законодавства.

Тема 12. Правотворчість

Поняття і основні ознаки правотворчості (організаційно-методичний аспект, інтелектуальна та вольова сторони, фінансове та матеріальне-технічне забезпечення). Принципи правотворчої діяльності в Україні.

Планування правотворчої діяльності. Підготовка проекту нормативно-правового акту. Техніка нормопроекування. Розгляд та прийняття (видання) проекту нормативно-правового акта. Доведення нормативно-правового акта до відома населення та набуття ним чинності. Державна реєстрація підзаконних нормативно-правових актів. Облік нормативно-правових актів. Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів.

Дія нормативно-правового акта. Дія нормативно-правового акта у часі. Пряма дія нормативно-правового акта у часі. Зворотна дія нормативно-правового акта у часі. Припинення дії нормативно-правового акта або окремого його структурного елемента. Втрата чинності нормативно-правовим актом або окремим його структурним елементом. Скасування підзаконного нормативно-правового акта або окремого його структурного елемента. Дія нормативно-правового акта в просторі. Дія нормативно-правового акта за колом суб'єктів.

Прогалини у праві. Шляхи подолання та усунення прогалин у праві.

Тема 13. Правові відносини

Поняття та основні ознаки правових відносин. Правові відносини як форма існування й реалізації прав та обов'язків. Норми права та правові відносини. Склад (структура) правових відносин. Основні елементи складу правовідносин: суб'єкти, зміст (юридичний, фактичний), об'єкти, юридичні факти. Суб'єктивне право: поняття, ознаки. Правомочність як структурний елемент (вид) суб'єктивного права.

Суб'єкти правовідносин. Правосуб'єктність фізичних осіб. Правоздатність. Дієздатність. Деліктоздатність. Правосуб'єктність юридичних осіб. Публічні (некомерційні) і приватні (комерційні) юридичні особи. Поняття та ознаки юридичної особи. Об'єднання та соціальні спільності як суб'єкти правових відносин. Держава як суб'єкт правових відносин (адміністративних, цивільних, міжнародних та ін.).

Об'єкти правових відносин: поняття та ознаки. Види об'єктів правових відносин: їх поняття та види згідно законодавства України. Особливості правового режиму окремих об'єктів правових відносин (земля, корисні копалини, радіаційні речовини тощо).

Юридичні факти: поняття та ознаки. Класифікація юридичних фактів. Види юридичних фактів за правовими наслідками: правостворюючі, правозмінюючі, правоприпиняючі. Види юридичних фактів за вольовою ознакою: юридичні дії, події, стани. Поняття та види правових презумпцій.

Тема 14. Тлумачення норм права

Поняття тлумачення норм права, його основні риси. З'ясування та роз'яснення змісту юридичних норм (їх окремих елементів).

Види тлумачення юридичних норм за суб'єктом.

Офіційне тлумачення юридичних норм та його види (легальне, автентичне). Юридична природа офіційного тлумачення правових норм, його обов'язковість в правозастосуванні.

Неофіційне тлумачення норм права, його основні риси та види. Доктринальне тлумачення правових норм та його значення для правозастосування (науково-практичні коментарі, дослідження права: дисертації, статті, монографії тощо). Професійне та побутове тлумачення норм права.

Види тлумачення норм права за обсягом: буквальне, поширювальне (розширене) та обмежувальне тлумачення. Їх значення для правильного, обґрунтованого та законного прийняття юридичного рішення (акту).

Нормативне та казуальне тлумачення правових норм (за результатом).

Засоби тлумачення норм права, поняття та основні риси. Граматичне (філологічне, семантичне, лінгвістичне) тлумачення норм права. Логічне, історичне, телеологічне та наукове тлумачення правових норм.

Акти тлумачення права (інтерпретаційні), їх види та юридичні властивості.

Тема 15. Правовий статус людини і громадянина

Поняття: людина, особистість, індивід, громадянин, внутрішньо переміщена особа, біженець. Поняття прав людини. Ознаки прав людини. Види прав людини. Покоління прав людини.

Свободи людини. Система гарантій прав і свобод людини. Юридичні гарантії. Юридичні обов'язки. Поняття правового статусу громадянина. Структура правового статусу громадянина. Правосуб'єктність як елемент правового статусу громадянина. Права і обов'язки як елемент правового статусу громадянина. Свободи як елемент правового статусу громадянина. Законні інтереси як елемент правового статусу громадянина. Юридична відповідальність як елемент правового статусу громадянина.

Права і свободи людини за Конституцією України. Права дитини. Гендерна рівність. Права та обов'язки внутрішньо переміщених осіб. Роль правоохоронних органів у забезпеченні прав і свобод людини і громадянина. Права і свободи громадян в умовах воєнного стану.

Тема 16. Правова поведінка та правопорушення

Поняття та ознаки правомірної поведінки. Співвідношення права та поведінки (вчинку, діяльності). Воля, свідомість, інтелектуальні якості особи та правомірна поведінка.

Особливості структури (складу) правомірної поведінки. Об'єктивна та суб'єктивна сторони правомірної поведінки. Мотивація правомірної поведінки.

Типи правомірної поведінки. Активна, звична, маргінальна та

конформістська поведінка, умови та причини їх існування у сучасному суспільстві.

Поняття та ознаки правопорушення. Склад правопорушення. Суб'єкт правопорушення та його особливості у різних галузях (інститутах) права. Об'єкт правопорушення. Об'єктивна сторона правопорушення, її ознаки. Причинний зв'язок між правопорушенням та його наслідками. Суб'єктивна сторона правопорушення: вина, її форми.

Антикорупційне законодавство. Протидія корупції. Корупція як негативне соціально-правове явище.

Тероризм. Воєнний та військовий злочини. Злочини проти людства. Злочини проти людяності.

Тема 17. Юридична відповідальність

Поняття та ознаки юридичної відповідальності. Нормативні та фактичні підстави юридичної відповідальності. Правозастосовний акт.

Види, функції та принципи юридичної відповідальності за законодавством України.

Виключення, обмеження та звільнення від юридичної відповідальності. Юридична відповідальність та права людини. Презумпція невинуватості.

Тема 18. Реалізація права

Поняття та основні ознаки реалізації права. Форми безпосередньої реалізації права: використання, виконання, дотримання.

Застосування юридичних норм як правова форма діяльності держави: поняття, ознаки. Застосування права як виду індивідуального (піднормативного) регулювання. Підстави застосування юридичних норм.

Правозастосовний процес та його основні стадії. Правова оцінка та кваліфікація фактичних обставин. Основні вимоги правильного застосування норм права.

Акт застосування права: поняття і ознаки. Види актів застосування права за юридичними наслідками, за формою зовнішнього прояву (письмовий, усний, конклюдентний). Відмінність актів застосування права від нормативно-правових актів.

Правозастосовча техніка. Особливості та основні вимоги до правозастосовчої техніки. Юридична термінологія та принципи її використання в правозастосовчій діяльності.

Аналогія закону, аналогія права та субсидіарне застосування. Шляхи подолання та усунення прогалин у праві.

Тема 19. Правова свідомість і правова культура

Поняття та основні риси правової свідомості. Структура правової свідомості та її елементи. Функції правосвідомості. Види правової свідомості: теоретична, професійна, побутова. Вплив правосвідомості на законотворчу та правозастосовальну діяльність.

Деформація правосвідомості (правовий нігілізм, правовий ідеалізм).

Витоки та причини правового нігілізму. Напрямки, засоби та форми подолання правового нігілізму в Україні.

Правова культура: сутність та основні риси. Роль правової культури у формуванні громадянського суспільства та правової держави. Правова культура у законодавчій та правозастосовчій діяльності. Правова культура посадової особи та громадянина. Співвідношення правової та політичної культури. Професійна правова культура: особливості та основні вимоги.

Поняття правового виховання та його механізми.

Тема 20. Законність, правопорядок і дисципліна

Поняття та соціальна сутність законності. Законність як принцип життя громадянського суспільства. Режим законності у правовій державі. Основні принципи та вимоги законності. Законність та дисципліна.

Поняття гарантій законності. Система гарантій законності. Соціальні та ідеологічні гарантії законності. Юридичні гарантії законності: поняття та їх класифікація. Конституційне забезпечення законності.

Поняття та значення правопорядку в демократичній державі. Суспільний та правовий порядок: загальне та особливе. Співвідношення правопорядку з законністю та демократією.

Шляхи та заходи зміцнення законності та правопорядку. Законність та юридична практика.

Тема 21. Юридичний процес

Юридичний процес та його види. Стадії юридичного процесу. Процесуальний режим, його основні структурні елементи. Принципи юридичного процесу.

Норми процесуального права, їх особливості та структура. Процесуальні документи; система, структура та функції. Процесуальні правовідносини: склад та їх співвідношення з матеріальними.

Тема 22. Правова система суспільства

Поняття і структура правової системи.

Система форм (джерел) права у країнах романо-германської правової сім'ї. Закон в системі джерел континентального права. Роль судової практики у країнах романо-германської правової сім'ї. Правова доктрина. Загальні принципи права. Звичай: його роль та взаємодія з іншими джерелами права.

Англосаксонська (англо-американська) сім'я правових систем. Система форм (джерел) англійського права. Судовий прецедент, його ознаки і співвідношення з іншими формами права. Делегована правотворчість. Правовий звичай. Правова доктрина. Юридична термінологія англійського права. Розвиток і функціонування права США. Роль Верховного Суду США в американській правовій системі. Загальні та особливі риси англійської та американської правових систем. Загальна характеристика інших країн англо-американської правової сім'ї.

Загальна характеристика релігійних правових систем. Мусульманська

правова система. Особливості виникнення та розвитку мусульманського права. Шаріат. Сунітські та шіїтські школи мусульманського права. Особливості норм мусульманського права. Система форм (джерел) мусульманського права. Коран, суна, іджма, кийяс. Релігійно-правова доктрина. Судове право і закон. Структура мусульманського права. Тенденції розвитку мусульманського права у сучасних правових системах.

Індуське право. Юдейське право. Змішані правові системи. Вплив процесів колонізації на формування національних правових систем.

Процеси глобалізації, їх вплив на розвиток правових систем сучасності. Напрямки і засоби зближення та взаємовпливу правових систем.

Теорія конвергенції. Європейські інтеграційні процеси.

3. Контрольні питання та завдання до атестації

3.1. Теоретичні питання

1. Поняття, предмет, методологія теорії держави та права.
2. Функції теорії держави та права, її місце в системі юридичних наук.
3. Первісний лад: структура, організація соціальної влади.
4. Теорії виникнення держави.
5. Загальні закономірності та особливості виникнення держав світу.
6. Поняття держави, її основні ознаки.
7. Влада як соціальне явище, її види. Державна влада: поняття, ознаки, співвідношення державної влади і держави.
8. Сутність держави, основні підходи до її визначення.
9. Типологія держав: поняття, основні підходи, критерії.
10. Поняття функцій держави, їх класифікація. Види основних функцій сучасної української держави.
11. Правові форми реалізації функцій держави.
12. Поняття і ознаки громадянського суспільства.
13. Співвідношення громадянського суспільства і держави.
14. Політична система суспільства: поняття, структура.
15. Місце і роль держави у політичній системі суспільства.
16. Поняття і ознаки державного суверенітету. Україна як суверенна держава.
17. Поняття та ознаки демократичної держави. Україна як демократична держава.
18. Форми та інститути демократії.
19. Поняття та ознаки соціальної держави. Україна як соціальна держава.
20. Поняття та ознаки правової держави. Україна як правова держава.
21. Принцип верховенства права.
22. Форма держави: поняття та структура.
23. Монархія як форма державного правління: поняття, ознаки, види.
24. Республіка як форма державного правління: поняття, види. Особливості республіканського правління в Україні.
25. Форма державного устрою: поняття, види. Державний устрій України за Конституцією України.
26. Поняття та основні види державного (політичного) режиму. Політичний режим в Україні.
27. Механізм держави: поняття, ознаки, структура.
28. Орган держави: поняття, ознаки, компетенція. Класифікація державних органів.
29. Місцеве самоврядування в Україні : поняття, суб'єкти.
30. Державна служба: поняття, ознаки, види.
31. Теорія розподілу влад, її реалізація в сучасних країнах світу.
32. Система «стримувань та противаг»: поняття, основні цілі.
33. Ознаки, які відрізняють норми права від норм поведінки у

первісному ладі.

34. Поняття об'єктивного і суб'єктивного права, їх співвідношення.
35. Загальна характеристика основних концепцій (теорій) праворозуміння.
36. Функції права: поняття, види.
37. Принципи права: поняття, види, співвідношення з нормами права.
38. Співвідношення національного і міжнародного права.
39. Право, політика, економіка, їх взаємодія і взаємний вплив.
40. Правовий режим: поняття, види.
41. Права людини: поняття, ознаки, види.
42. Теорія поколінь прав людини.
43. Правовий статус громадянина : поняття, структура, види.
44. Правовий статус біженця: поняття, структура.
45. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт правовідносин.
46. Права і свободи громадян в умовах воєнного стану.
47. Гендерна рівність як складова загального принципу рівності.
48. Поняття правової системи суспільства, її складові.
49. Основні типи правових систем світу, їх загальна характеристика.
50. Місце правової системи України в типології правових систем.
51. Система права: поняття, структура.
52. Поняття галузі та інституту права. Критерії (підстави) розподілу норм права по галузям права.
53. Публічне і приватне право.
54. Система законодавства: поняття, структура. Співвідношення системи законодавства і системи права.
55. Поняття і форми систематизації законодавства.
56. Соціальні норми: поняття, види.
57. Норма права: поняття, ознаки.
58. Структура норми права. Види структурних елементів норм права.
59. Види (класифікація) норм права.
60. Спеціалізовані норми права, їх види.
61. Способи викладення норм права в статтях нормативно-правових актів.
62. Норма права і стаття закону, їх співвідношення.
63. Співвідношення норм права і норм моралі. Значення норм моралі для правотворчості та реалізації права.
64. Поняття і види технічних норм, їх співвідношення з нормами права.
65. Поняття і особливості корпоративних норм, їх співвідношення з нормами права.
66. Співвідношення норм права зі звичаями та релігійними нормами.
67. Поняття правотворчості, її співвідношення з категорією «правоутворення».
68. Функції та принципи правотворчості.
69. Стадії та види правотворчості.
70. Нормотворча техніка як вид юридичної техніки.

71. Поняття нормативно-правового акту, його основні ознаки.
72. Набуття чинності нормативно-правових актів в Україні.
73. Поняття юридичної сили нормативно-правового акту, їх види за юридичною силою.
74. Поняття закону, його основні ознаки. Види законів.
75. Підзаконні нормативно-правові акти: поняття, класифікація.
76. Дія нормативно-правових актів у часі.
77. Дія нормативно-правових актів у просторі та щодо кола осіб.
78. Юридична колізія: поняття, види. Колізійні норми права. Способи вирішення юридичних колізій.
79. Тлумачення норм права: поняття, причини, мета, функції.
80. Способи тлумачення норм права.
81. Види тлумачення норм права.
82. Акти офіційного тлумачення норм права: поняття, види.
83. Форми (джерела) права: поняття та види.
84. Нормативно-правовий договір як джерело права. Міжнародно-правові договори: поняття, види, місце в системі законодавства України.
85. Судовий прецедент як джерело права. Рішення Європейського суду з прав людини, їх значення для правової системи України.
86. Реалізація норм права: поняття, ознаки. Форми безпосередньої реалізації норм права.
87. Застосування як особлива форма реалізації норм права.
88. Стадії застосування норм права.
89. Акт застосування норм права: поняття, ознаки, види.
90. Співвідношення нормативно-правового акту, акту тлумачення і акту застосування норм права.
91. Прогалини у праві: поняття, причини, засоби їх подолання.
92. Правовідносини: поняття, основні ознаки, взаємозв'язок з нормами права.
93. Види правовідносин.
94. Поняття та види суб'єктів правовідносин.
95. Поняття та види об'єктів правовідносин.
96. Зміст правовідносин, його елементи.
97. Склад (структура) правовідносин.
98. Юридична особа: поняття, ознаки, види.
99. Правосуб'єктність фізичних та юридичних осіб: поняття, склад.
100. Особливості визнання фізичних осіб обмежено дієздатними та недієздатними.
101. Юридичні факти: поняття і класифікація. Фактичний склад.
102. Юридично значуща поведінка, її види.
103. Правомірна поведінка: поняття, ознаки, види.
104. Правопорушення: поняття, ознаки, види.
105. Склад правопорушення: поняття, структура.
106. Юридичний процес: поняття, ознаки, види, стадії.
107. Юридична відповідальність: поняття, ознаки, види.

108. Принципи і функції юридичної відповідальності.
109. Підстави юридичної відповідальності.
110. Підстави звільнення від юридичної відповідальності.
111. Співвідношення суб'єкта правопорушення та суб'єкта юридичної відповідальності.
112. Правосвідомість: поняття, ознаки, структура.
113. Основні функції та види правосвідомості.
114. Правова культура: поняття, види, структура.
115. Деформація правосвідомості: поняття, види, причини виникнення та шляхи подолання.
116. Поняття законності та правопорядку, їх співвідношення.
117. Співвідношення понять «правопорядок» та «громадський порядок».
118. Поняття дисципліни та її види.
119. Поняття, види, способи і типи правового регулювання.
120. Механізм правового регулювання, його елементи і стадії.

3.2. Практичні завдання

1. *Визначте, якій юридичній відповідальності підлягатимуть суб'єкти даної справи? Назвіть види юридичної відповідальності, охарактеризуйте їх.*

До ЄСПЛ із заявою звернулися громадяни України М., П., В. та Г. (заява № 2318/07 та 3 інші), які скаржилися на те, що тривалість цивільних проваджень у їхніх справах була несумісною із вимогою «розумного строку», та на відсутність ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з цим. При розгляді даної справи ЄСПЛ констатував, що немає жодних фактів або аргументів, здатних переконати його дійти іншого висновку щодо прийнятності цих скарг у питанні тривалості проваджень, які були надмірними та не відповідали вимозі «розумного строку». Відповідно у своєму рішенні від 08 березня 2018 року у справі «Морозов та інші проти України» (Заява № 2318/07 та 3 інші) ЄСПЛ констатував порушення пункту 1 статті 6 та статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. у зв'язку з надмірною тривалістю цивільних проваджень.

2. *Вкажіть суб'єктів правовідносин, що мали місце в процесі розгляду даної справи в ЄСПЛ. Визначте об'єкт даних правовідносин та наведіть відмінності між публічними та приватним інтересами.*

У справі «Осовська та інші проти України» (Заява № 2075/13 та 4 інші заяви) громадяни України О., Л., Т., С. та К. скаржились, що поновлення строку на апеляційне оскарження та скасування остаточних постанов у їхніх справах (перерахунок їхніх пенсій за вищою ставкою), що порушило принцип юридичної визначеності. В свою чергу Уряд України Уряд стверджував, що відкриваючи апеляційні провадження, національні суди діяли відповідно до національного законодавства. Зокрема він посилався на ч. 6 ст. 108 Кодексу адміністративного судочинства України, яка у поєднанні зі статтею 189 Кодексу адміністративного судочинства України не позбавляла особу права

повторного подання апеляційної заяви. Він також стверджував, що апеляційні суди мали намір виправити судові помилки та недоліки правосуддя, вчинені у цій групі справ судами нижчих інстанцій.

Вивчивши усі обставини справи (доводи заявниці та Уряду України, чинне законодавство України), ЄСПЛ у своєму рішенні від 28 червня 2018 року по справі «Осовська та інші проти України» дійшов висновку, що національні суди не навели підстав, які б продемонстрували існування особливих обставин непереборної сили, які б виправдовували повторне відкриття проваджень у справах заявниць. Відповідно, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

3. Визначте систему нормативно-правових актів, які розглядались ЄСПЛ у даній справі. Здійсніть класифікацію нормативно-правових актів за юридичною силою.

До ЄСПЛ із заявою звернулась громадянка України Д. (заява № 26646/07) щодо надання районною державною адміністрацією її земельної ділянки без її дозволу в оренду приватній компанії та не надання відшкодування за таке користування. За твердженням заявниці ці дії районної державної адміністрації становили незаконне та непропорційне втручання у її право на вільне володіння відповідною земельною ділянкою.

У своєму рішенні від 15 січня 2019 року у справі «Віра Довженко проти України» ЄСПЛ констатує, що зазначене втручання у мирне володіння заявницею її майном явно порушило законодавство України та не було законним. В процесі судового розгляду ЄСПЛ здійснив аналіз національного законодавства України, яке регулює питання, що розглядаються у даній справі. Зокрема: Конституцію України (ст.41); Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (ст. 373); Земельний кодекс України (у редакції, застосовній на момент обставин справи) (ст. 125); Закон України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» (у редакції, застосовній на момент обставин справи (ст. 13).

4. Визначте та охарактеризуйте об'єкт правовідносин у даній справі. Наведіть відмінності між публічними та приватним інтересами.

У справі «М.Т. проти України» (Заява № 950/17) громадянин Сполучених Штатів Америки п. М.Т. стверджував, що національні суди жорстко застосували строк позовної давності, відмовляючи йому у задоволенні позову про визнання батьківства, не встановивши, чи існували вагомні причини для поновлення строку. У зв'язку з цим, з позиції п. М.Т., не було проведено аналізу щодо інтересів дитини та зацікавлених дорослих. Водночас, Уряд України стверджував, що застосований національними судами строк позовної давності переслідував законну мету захисту стабільності сімейного становища дитини. У цій справі дитина протягом тривалого періоду часу вважала своїм батьком іншого чоловіка, тоді як заявника сприймала як друга родини. Розкриття нової інформації щодо статусу заявника могло завдати шкоди дитині.

Вивчивши усі обставини справи (доводи заявниці та Уряду України, чинне

законодавство України) ЄСПЛ, у своєму рішенні від 19 березня 2019 року по справі «М.Т. проти України» (Заява № 950/17), зазначає, що у цій справі питання полягає не в діях держави, а в ствердженні неналежності захисту національними судами приватного життя заявника у спорі між приватними сторонами. У справах такого типу має враховуватись справедливий баланс між відповідними конкуруючими інтересами. Також ЄСПЛ у даній справі нагадав, що незважаючи на надану національним органам влади свободу розсуду в цій сфері, біологічний батько не повинен повністю виключатись з життя своєї дитини, якщо тільки цього не вимагають відповідні причини щодо захисту найкращих інтересів дитини. Відповідно, він констатував порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

5. Надайте визначення і характеристику матеріальним і процесуальним нормам права. Охарактеризуйте категорію «презумпція невинуватості»?

30 листопада 2023 року Європейським судом з прав людини (далі - Європейський суд) було ухвалено остаточне рішення у справі «Пульнев та Гвалія проти України» (заява № 67158/13).

У цьому рішенні Європейський суд констатував порушення матеріального та процесуального аспектів статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція) через жорстоке поводження працівників міліції відносно першого заявника та непроведенням належного розслідування у зв'язку з цим; пункту 1 статті 5 Конвенції у зв'язку з незадокументованим триманням першого заявника під вартою в УМВС України в Херсонській області та перевезенням його до Волинської області.

6. Надайте визначення поняття «правовідносини». Вкажіть суб'єктів правовідносин, що мали місце в процесі розгляду даної справи в ЄСПЛ.

У справі «East/West Alliance Limited» проти України» (Заява № 19336/04) ірландське підприємство «East/West Alliance Ltd.» скаржилося на порушення органами державної влади його права власності на шість літаків Ан-28 та вісім Л-410. В свою чергу Уряд України стверджував, що навіть якщо деякі питання, порушені підприємством-заявником, становили втручання у його право власності, зазначене втручання було здійснено на відповідних законних підставах, переслідувало законну мету та було пропорційним зазначеній меті. Вивчивши усі обставини справи ЄСПЛ, у своєму рішенні від 28 червня 2018 року дійшов висновку, що виїмка документації та вилучення літаків Ан-28 та Л-410 підприємства-заявника суперечили вимогам статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

7. Чи правомірним є дії військової адміністрації? Відповідь обґрунтуйте.

Представники районної організації політичної партії вирішили провести мітинг у місті під час дії правового режиму воєнного стану. Вони звернулися до військової адміністрації з метою отримання дозволу на проведення відповідного заходу. У військовій адміністрації заборонили проведення мітингу.

8. *Чи було порушено норми національного законодавства України про проведення референдуму? Чи порушувалися норми міжнародного права?*

Під час збройної агресії російської федерації проти України частина території опинилася у тимчасовій окупації. Окупаційна влада на цих територіях провела так званий «референдум». Через вкрай низьку явку, у день проведення так званого «референдуму» на виборчі дільниці, окупаційна влада вдалася до низки заходів: ходили з мегафоном та урною для бюлетенів по вулицях населених пунктів, заходили до багатоквартирних будинків у супроводі озброєних російських військовослужбовців із вимогою вийти і проголосувати. Голосування відбувалося, між іншим, і поза межами виборчих дільниць (на вулиці) під наглядом озброєних представників окупаційної влади.

9. *Який правовий статус може отримати громадянин С. тимчасово перебуваючи у місті Львів? Яка відмінність між правовим статусом біженця і внутрішньо переміщеної особи?*

Громадянин С. під час повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну проживав у місті Харків. Після постійних обстрілів міста з боку країни-агресорки, громадянин С., у зв'язку із постійною загрозою для життя та здоров'я, вирішив покинути Харків. Він переселитися до міста Львів, де, на його переконання, було безпечніше.

10. *Дайте правовий аналіз події. Які заборони та обмеження впроваджуються під час комендантської години?*

Через широкомасштабне вторгнення російсько-окупаційних військ та введення воєнного стану в Україні у містах і населених пунктах країни було запроваджено комендантську годину. В Харкові та області комендантську годину встановлено з 23:00 до 5:00. Громадянин Г. пересувався містом під час комендантської години і був затриманий представниками національної поліції. Громадянин Г. заперечував проти законності свого затримання, посилаючись на норми статті 33 Конституції України, якою гарантується свобода пересування. Представники національної поліції пояснили, що вони вчиняють згідно чинного законодавства України.

11. *Здійсніть класифікацію державних органів за змістом (напрямом) діяльності (законодавчі, виконавчі, судові). Відповідь обґрунтуйте.*

Державні органи: Президент України, Верховна Рада України, Міністерство внутрішніх справ України, Конституційний Суд України, Міністерство освіти і науки України, військова адміністрація, державне агентство лісових ресурсів України, Ставка Верховного Головнокомандувача Збройних сил України, державне агентство з питань електронного урядування України.

12. *Дайте визначення поняття «правозначуща поведінка». Проаналізуйте правозначущу поведінку громадянина О. та громадянина Д.*

Громадянин О. та громадянин Д., перебуваючи у стані наркотичного сп'яніння напали на громадянина В. з метою заволодіння його особистим майном, били його кулаками по голові і спині, відібрали шапку, годинник та 795 грн. Внаслідок побойів громадянина В. за висновком судово-медичної експертизи було заподіяно умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження.

13. *Дайте визначення поняття «правозначуща поведінка». Проаналізуйте правозначущу поведінку громадянки В. Відповідь обґрунтуйте.*

Медсестра лікарні громадянка В. пожаліла безнадійно хвору пацієнтку громадянку О. та на її прохання ввела в її організм препарат, що викликав смерть.

14. *Дайте визначення поняття «правозначуща поведінка». Проаналізуйте правозначущу поведінку громадянки М. Відповідь обґрунтуйте.*

Громадянка М. підробила білет державної лотереї на суму виграшу 2783 грн. Підроблений білет вона пред'явила в касу Ощадбанку, де отримала виграш.

15. *Назвіть види юридичної відповідальності. Поясніть чи буде нести юридичну відповідальність громадянин О.? Якщо так, то яку саме?*

19 річна громадянка С. написала заяву про вчинення злочину, у якій звинуватила громадянина О. у зґвалтуванні. Як речовий доказ, вона надала розірвану сукню і просила притягнути громадянина О. до відповідальності. Під час розслідування з'ясувалося, що громадянка С. обмовила громадянина О. через те, що той не виконав обіцянки одружився з нею після інтимних стосунків. За результатами судово-психіатричної експертизи, громадянка С. була визнана хворою на шизофренію.

16. *Назвіть основні види соціальних норм. Вкажіть, які соціальні норми порушено у наведених прикладах.*

Розгляньте наведені нижче ситуації: а) студент 1-го курсу П. не поступився місцем у автобусі похилій бабусі, а на вимогу оточуючих поступитися місцем не відреагував, а голосно лаявся; б) член громадської організації С. півроку не сплачував членські внески; в) робітник заводу не прийшов на роботу без поважної причини; г) громадянин Д. отримав повістку для уточнення облікових даних особисто і поставив свій підпис, однак не з'явився у визначений у документі час у територіальний центр комплектування та соціальної підтримки (ТЦК).

17. *Розподіліть наведені нижче юридичні факти на види за вольовою ознакою. Відповідь обґрунтуйте.*

Юридичні факти: рішення суду про розподіл майна, написання літературного твору, вчинення правопорушення, укладення трудового договору, укладення договору про перевезення вантажу, укладення договору купівлі-продажу квартири, вирок суду, досягнення людиною певного віку,

народження дитини, повінь, смерть людини.

18. Основними концепціями праворозуміння є: а) аксіологічна, б) соціологічна, в) нормативістська, г) психологічна, д) історична.

Знайдіть відповідність між наведеними концепціями та запропонованими нижче визначеннями:

- 1) вихідна форма буття права — громадська свідомість;
- 2) вихідна форма буття права — норма права, право — норми, викладені в законах та інших нормативних актах;
- 3) право — порядок суспільних відносин, який проявляється у діях і поведінці людей;
- 4) право розглядається виключно як прояв правосвідомості;
- 5) право не встановлюється договором, не запроваджується вказівкою, а виникає і розвивається поступово, стихійно.

19. Проаналізуйте наведену нижче ситуацію, визначте вид та структурні елементи правових відносин.

Громадянин Є. прийшов до перукарні, де громадянка А., що працює перукарем, зробила йому зачіску. За отриману послугу громадянин Є. заплатив відповідну суму за прейскурантом.

20. Проаналізуйте наведену нижче ситуацію, визначте вид та структурні елементи правових відносин.

Громадянка В. оформила кредит у банківській установі для купівлі двокімнатної квартири. За умовами кредиту громадянка В. повинна повернути відповідну суму з відсотками через 10 років.

21. Визначте форму державного правління у даній державі. Відповідь обґрунтуйте.

Країну розділено на 101 департамент, у кожному з яких існують органи самоврядування, обрані населенням, та префекти, призначені цими органами за погодженням з урядом. Законодавча влада здійснюється парламентом, який складається з двох палат: Національної Асамблеї (нижня палата) і Сенату (верхня палата). Президент обирається загальним прямим голосуванням строком на 5 років. Він має право розпустити парламент (Національну Асамблею), самостійно призначає та може звільнити з посади прем'єр-міністра. Виконавча влада здійснюється Президентом і Радою Міністрів (урядом). Президент призначає прем'єр-міністра і за його поданням — міністрів. Член парламенту не може бути одночасно членом уряду. Уряду не потрібний вотум довіри, однак він може бути відправлений у відставку через вотум недовіри, оголошений більшістю в Національній Асамблеї.

22. Визначте форму державного правління у наведеному нижче прикладі. Відповідь обґрунтуйте.

Державу очолював халіф, який зосередив у своїх руках духовну та світську

владу. Його спадкоємцем міг бути член сім'ї халіфа або хтось із роду Мухаммеда, який не мав фізичних вад та досяг повноліття.

23. Визначте форму державного правління у наведеному нижче прикладі. Відповідь обґрунтуйте.

Неправомірні податкові стягнення короля Генріха III (1216-1272 рр.) викликали сутички королівської влади з баронами. 1258 р. англійські барони склали раду-парламент, яка прийняла проект перебудови державного управління. З 1295 р. в роботі парламенту почали брати участь представники міст та графств. Поступово парламент перебрав на себе функції законотворення та призначення податків, натомість адміністрацію графств та вищих посадовців призначав король.

24. Визначте форму державного правління у наведеному нижче прикладі. Відповідь обґрунтуйте.

Главою США є президент, який обирається на 4 роки загальними непрямыми виборами. Президента наділено повноваженнями глави держави і глави виконавчої влади. Парламент – Конгрес США – складається з двох палат (Сенат та палата Представників). Уряд формується Президентом.

25. Проаналізуйте цитату та визначте, яку форму державно-територіального устрою має Велика Британія. Відповідь обґрунтуйте.

«Англія поділяється на графства, які, у свою чергу, поділяються на округи. Самостійною адміністративно-територіальною одиницею є Великий Лондон. У кожному графстві, окрузі діють виборні ради, які займаються справами місцевого значення».

26. Проаналізуйте цитату та визначте, яку форму державно-територіального устрою має Швеція. Відповідь обґрунтуйте.

«Швеція – держава, яка складається з 24 округів, в яких діють органи місцевого самоврядування, що обираються населенням на три роки. Діяльність цих органів контролюється губернаторами, які представляють центральну владу і округах».

27. Проаналізуйте структуру нижченаведеної норми права та визначте вид кожного структурного елемента. Відповідь обґрунтуйте.

«... незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, а так само будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років» (ч. 1. ст. 171 КК України).

28. Оберіть з наведених нижче нормативно-правових актів підзаконні нормативно-правові акти. Відповідь обґрунтуйте: А) Закон України «Про

громадянство України»; Б) Закон України «Про правовий режим воєнного стану»; В) Конституція України; Г) Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»; Д) Цивільний кодекс України; Е) Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про рекламу»; Є) Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»; Ж) Указ Президента України «Про присвоєння дипломатичних рангів»; 3) Наказ Міністерства фінансів України «Про внесення зміни до Класифікації доходів бюджету».

29. Основними видами тлумачення норм права є: а) неофіційне буденне; б) неофіційне професійне; в) неофіційне доктринальне; г) офіційне делеговане (легальне) нормативне; д) офіційне автентичне нормативне; е) офіційне (делеговане) казуальне.

Знайдіть відповідність між вказаними різновидами тлумачення та наведеними прикладами: 1) консультація нотаріуса; 2) Рішення Конституційного Суду України; 3) роз'яснення судді місцевого суду під час судового розгляду конкретної юридичної справи; 4) інструктивний лист Національного Банку України щодо застосування норм наказу НБУ; 5) роз'яснення норм екологічного права агрономом; 6) науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України.

30. Порядок застосування норм права складається з трьох стадій правозастосувальної діяльності: 1) встановлення фактичних обставин справи; 2) встановлення юридичної основи справи — вибір і аналіз юридичних норм; 3) вирішення справи і документальне оформлення ухваленого рішення.

Назвіть та проаналізуйте стадії застосування норми права, що містяться у ст. 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

«Дрібне хуліганство, тобто нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян, - тягне за собою накладення штрафу від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб».

31. Чи має місце порушення прав людини у наведеній ситуації? Чи є у компанії дискримінація за ознакою статі при прийомі на роботу? Відповідь обґрунтуйте.

Громадянка звернулася до суду із позовом про визнання незаконною відмову в прийнятті на роботу. В позові вона повідомила, що підприємством було розміщено оголошення про вакантну посаду машиніста бульдозера. Однак їй було відмовлено через те, що це робота зі шкідливими і небезпечними умовами праці.

32. Чи має місце порушення прав людини у наведеній ситуації? Відповідь

обґрунтуйте.

Після розлучення працівник підприємства звернувся з проханням до керівника щодо встановлення гнучкого графіку роботи, щоб мати можливість відвідувати доньку, яка залишилась жити з матір'ю. Після тривалих переговорів чоловік отримав дозвіл на такий графік. Це супроводжувалося принизливими коментарями та зменшенням заробітної платні, що, врешті, призвело до його звільнення за власним бажанням.

33. Чи має місце порушення прав неповнолітнього? Відповідь обґрунтуйте.

Неповнолітньому не дозволили повідомити батьків про затримання. Працівники поліції мотивували це тим, що він підозрюється у вчиненні тяжкого злочину. Батьки дізналися про затримання через дві доби.

34. Чи має місце порушення прав людини у наведеній ситуації? Відповідь обґрунтуйте.

Зустрічі між затриманим і його адвокатом проходили під наглядом адміністрації закладу попереднього ув'язнення, їх розмови прослуховувалися посадовими особами.

35. Поясніть які права заявниці було порушено. Відповідь обґрунтуйте.

У вересні 2020 року Європейський суд з прав людини, розглянув справу «Levchuk v. Ukraine», де заявниця, жінка з інвалідністю, яка на пенсію з інвалідності і аліментні платежі утримує чотирьох дітей та мешкає з колишнім чоловіком у соціальній квартирі, яку надала Рівненська міська рада.

Чоловік заявниці зловживав алкоголем, погрожував та спричиняв фізичне насильство щодо неї. Жінка неодноразово зверталася до органів влади, поліції, соціальних служб, проте її звернення або залишалися без реагування, або представники влади обмежувалися усними попередженнями та превентивними бесідами щодо кривдника. Після розлучення опіка над усіма дітьми була передана заявниці. Проте, вона надалі залишалася проживати разом з колишнім чоловіком в одній квартирі.

36. Чи є порушення прав людини у означеній ситуації? Чи має місце в ІТ компанії дискримінація за ознакою статі при прийомі на роботу? Відповідь обґрунтуйте.

В ІТ компанії, в якій чоловіки складають 80% працівників, було встановлено вимогу: при наймі працівників на вакантні посади віддавати перевагу жінкам до моменту досягнення їх представництва в компанії на рівні не менше 40%.

37. Кваліфікуйте дії кожного учасника.

Вранці громадянка Л. відчула себе зле. Разом з чоловіком вона звернулася до лікарні за місцем проживання. Після медичного обстеження, було встановлено, що жінці потрібна операція. Побачивши хвилювання чоловіка, до

нього підійшов молодий хірург Ю. і запропонував поспілкуватися. Під час розмови хірург запропонував, за матеріальну винагороду, посприяти підібрати найбільш ефективні ліки для жінки, на що отримав згоду від громадянина А.

Наступного дня жінку прооперували. Операція пройшла успішно, і вже за тиждень жінку виписали з лікарні. Після проведених медичних заходів жінка почувалася добре.

38. Здійсніть класифікацію державних органів за способом утворення. Відповідь обґрунтуйте.

Державні органи: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство внутрішніх справ України, Конституційний Суд України, Міністерство освіти і науки України, військова адміністрація, державне агентство лісових ресурсів України, державне агентство з питань електронного урядування України.

39. Чи є ознаки дискримінації під час прийняття на роботу за перерахованими професіями? Відповідь обґрунтуйте.

Дослідження «Єврофондом» європейських умов праці виявило непоодинокі випадки відмови у прийнятті на роботу чоловіків на посади, так званих, «жіночих професій» - секретар, медсестра; а жінок – на «чоловічі професії» - інженер, комп'ютерний аналітик-програміст.

40. Дайте визначення поняття «правозначуща поведінка». Кваліфікуйте дії кожного учасника.

У суботу у квартирі громадянина Р. стався прорив труби з холодною водою. Господар квартири викликав ремонтну бригаду, яка приїхала через 20 хвилин. Оглянувши несправність, представник ремонтної бригади громадянин А. сказав господарю, що зараз вони можуть лише перекрити воду, оскільки для того, щоб провести ремонтні роботи у них не вистачає певних матеріалів, а тому для повного налагодження роботи водопостачання квартири слід зачекати декілька днів, поки вони отримають їх на складі. Разом з тим, громадянин А. натякнув господарю квартири, що у його знайомого, з іншої ремонтної бригади, є необхідні матеріали і за матеріальну винагороду він може посприяти їх отриманню. Громадянин Р. погодився на пропозицію громадянина А. і вже за півтори години водопостачання квартири було відновлено.

4. Рекомендована література

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України : URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради України; Акт від 24.08.1991 № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>.
3. Декларація про державний суверенітет України : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
4. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>
5. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 03.02.2015 р. № 141-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>
6. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 26.01.2021 р. № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>
7. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
8. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
9. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV (із змін.) URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.
10. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
11. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>
12. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>
13. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 02.05.2023 № 3077-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20#doc_info.
14. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>.
15. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>
16. Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.
17. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
18. Про національні меншини в Україні : Закон України від 25.06.1992 р. № 2494-XII URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>.

19. Про політичні партії в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.
20. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

Основна:

1. Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2018. 436 с.
2. Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
3. Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.

Додаткова:

1. Адамовська В. С., Шепелюк В. А., Семеняка Т. В. Підвищення якості нормативно-правових актів через вдосконалення їх структури. Вчені записки Університету «КРОК». 2021. Вип. 4(64). С. 69-75.
2. Антошкіна В. К. Ознаки та особливості права, які зумовлюють необхідність тлумачення. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 4. С. 233–239.
3. Атаманова Н. Проблемні питання застосування норм права. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 2. С. 164–169.
4. Бандуровська А. М., Гудим І. В. Захист прав дітей та жінок під час воєнного стану. Захист прав та інтересів дітей і жінок в умовах воєнного стану : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 29 квіт. 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 7-8.
5. Бичков І. Г. Щодо місця Конституційного Суду України в механізмі стримувань і противаг. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 3. С. 224–229.
6. Білоус О. Тлумачення норм права: поняття та сутність. National law journal: theory and practice. 2020. № 5. С. 46–53.
7. Бліхар М. Сутність юридичної відповідальності в правовій доктрині України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2020. № 4(28). С. 161-168.
8. Боброва Ю. Ю. Гендерна комунікація як чинник модернізації сучасної держави. Громадянське суспільство як чинник модернізації сучасної держави : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20 квітня 2021 р.). Київ : Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. С. 17-21.
9. Борисюк І. Еволюція міжнародного нормативного механізму захисту прав дитини. Знання європейського права. 2021. № 2. С. 7–12.
10. Буханевич О. М., Мерник А. М., Петришин О. О. Підходи до розуміння категорії «особливі правові режими». Вісник Національної академії правових наук України. 2021. № 1. С. 71-78.
11. Васильченко О. П., Матат А. В. Конституційні права людини: зміст,

функції та рамки обмеження. *Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації* : колективна монографія / Національний університет "Одеська юридична академія". Львів: Торунь : Ліга-Прес, 2020. С. 45–66.

12. Венцель В., Купрійчук В. Типологія держав у контексті реалізації державою соціальної функції. *Аспекти публічного управління*. 2020. Т. 8. № 4. С. 44-54.

13. Вовк П. Правова держава: вітчизняні наукові підходи до змісту поняття. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 19–23.

14. Гиляка О. С., Мерник А. М. Правове регулювання та практика Європейського суду з прав людини і Європейського суду справедливості щодо прав людини у сфері використання цифрових технологій. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Т. 31. № 1. С. 40-55. DOI: 10.31359/1993-0909-2023-31-1-40.

15. Голуб О. А. Щодо типів правового регулювання гендерних відносин. *Громадянське суспільство як чинник модернізації сучасної держави* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20 квітня 2021 р.). Київ : Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. С. 36-38.

16. Грицай С. О. Об'єкт і предмет юридичної науки: сутність, зміст, визначення, співвідношення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Т. 31. № 4. С. 27-45. DOI: 10.31359/1993- 0909- 2024- 31- 4- 27.

17. Громадянське суспільство : курс лекцій / уклад. Т. М. Борко. Миколаїв : МНАУ, 2023. 153 с.

18. Джуган В. О. Проблема захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 63-67.

19. Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. Права людини і національна безпека: філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. *Інформація і право*. 2020. № 2 (33). С. 9–22.

20. Дрозд О. Гендерна рівність у сфері безпеки й оборони: міжнародний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 105-110.

21. Дурнов Є. Поняття та види функцій праворозуміння. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 154-159.

22. Завгородня Ю. С. Функції держави в сучасних умовах: пропедевтичний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 20-22.

23. Загребельна Н. Юридична відповідальність з позиції справедливості та дієвості: сучасні реалії та поняття. *Political and Legal Studies*. 2022. Vol. 1, Issue 4. С. 63-73.

24. Загуменна Ю. О., Лазарєв В. В., Сидоренко А. Ю. Відомча нормотворчість в Україні: досвід комплексного аналізу : монографія. Харків : Планета-Прінт, 2021. 228 с.

25. Захист прав дітей в умовах війни. Збірник матеріалів круглого столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 17 травня 2022 року). Вінниця, 2022.

90 с.

26. [Зелена І. Поняття інституту юридичної відповідальності у приватному праві. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 1. С. 176-181.](#)
27. [Єгоров А. Є. Деякі питання застосування рішень Європейського суду з прав людини у якості джерела права в Україні: особливості та проблеми. Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право. 2022. Вип. 2 \(54\). С. 51-59.](#)
28. [Йосипів А., Гумін О. Маргінальна поведінка як вид правомірної поведінки. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2021. № 3 \(31\). С. 260-269.](#)
29. [Козар Ю. Ю. Базові засади розбудови інституту громадянського суспільства в Україні: європейський та вітчизняний досвід. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 1. С. 95-101.](#)
30. [Козинець О., Пророченко В. Становлення та розвиток теорії поділу влади в історії світової політико-правової думки. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 1. С. 165-169.](#)
31. [Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 1-2. С. 27-31.](#)
32. [Кот О. О., Колодій А. М. Принципи правотворчої діяльності згідно Закону України «про правотворчу діяльність». Вісник Національної академії правових наук України. 2024. Т. 31. № 2. С. 15-33. DOI: 10.31359/1993-0909-2024-31-2-15.](#)
33. [Кравцова З. С. Співвідношення понять «механізм держави» та «механізм здійснення державної влади»: конституційно-правовий аспект. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 10. С. 91-94.](#)
34. [Кулі-Іванченко К. К. Концепція соціальної держави в Україні: сучасний стан та проблеми реалізації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. № 69. С. 52-58.](#)
35. [Лазарєв В. В., Жидовцева О. А. Щодо наукової дискусії про юридичну природу зловживання правом. Право і безпека. 2021. № 80 \(1\). С. 151-155.](#)
36. [Лазарєв В. В., Малиновська Т. М. Особливості гарантування прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану : зб. наук. пр. \(м. Харків, 26 трав. 2022 р.\). Харків : ХНУВС, 2022. С. 71-73.](#)
37. [Лазарєв В. В. Особливості використання юридичної термінології у країнах Європейського Союзу. ScienceRise: Juridical Science. 2021. № 3 \(17\). С. 4-8.](#)
38. [Лазарєв В. В. Тлумачення юридичної термінології Конституційним Судом України. Право і безпека. 2020. № 79 \(4\). С. 116-121.](#)
39. [Лебедева В. В., Граціотова Г. О. Поняття, ознаки, види органів держави та форми державного правління. Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2021. № 5 \(57\). С. 71-80.](#)

40. [Логвиненко М. Поняття та складники правової поведінки. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 4. С. 283-286.](#)
41. [Ляшенко Р. Д., Киришун Ю. С. Техніка тлумачення норм права: поняття, принципи, структура. Прикарпатський юридичний вісник. 2021. Вип. 3\(38\). С. 3-7.](#)
42. [Малетич М. М. Соціальна держава Україна: конституційно-правові засади. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сетія: Юриспруденція. 2021. № 53. С. 28-32.](#)
43. [Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 4. С. 95-99.](#)
44. [Мерник А. М. Громадський контроль в умовах воєнного стану. Вісник Національної академії правових наук України. 2024. Т. 31. № 4. С. 46-62. DOI: 10.31359/1993- 0909- 2024- 31- 4- 46.](#)
45. [Москальчук Ю. Г. Система стримувань і противаг як ефективний засіб досягнення взаємодії у роботі органів законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2020. Вип. 16. С. 19-23.](#)
46. [Наливайко І. О. Проблеми правового регулювання понять «воєнний стан», «стан війни» та «воєнний час». Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» \(до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права\) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. \(м. Одеса, 17 червня 2022 р.\) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. \Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 109-112.](#)
47. [Наливайко Л. Р., Марценюк Л. В. Права жінок та гендерна рівність в Україні: проблеми теорії та практики. Приватне та публічне право. 2022. № 1. С. 61-66.](#)
48. [Невзоров І. Л. Щодо подальших перспектив інновації законодавчої основи нормотворчості. Право і безпека. 2022. № 1 \(84\). С. 165-180.](#)
49. [Новікова М. Загальнотеоретичні підходи до визначення поняття «джерела права». Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 2. С. 71-75.](#)
50. [Оніщенко Н. М. Громадянське суспільство: реалії та зміни. Громадянське суспільство як чинник модернізації сучасної держави : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції \(м. Київ, 20 квітня 2021 р.\). Київ : Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. С. 89-93.](#)
51. [Павлович-Сенета Я., Дідик Н. Організаційно-правове забезпечення надзвичайних адміністративно-правових режимів в Україні. Науковий вісник ДДУВС. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 518-523.](#)
52. [Перунова О. М. Загальна характеристика процесуальної форми цивільного судочинства. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 5. С. 213-216.](#)
53. [Пилипенко В. П., Пилипишин П. Б., Раданович Н. М. Особливості правового регулювання прав людини під час збройних конфліктів. Вісник](#)

Національної академії правових наук України. 2021. № 1. С. 43-51.

54. Пильгун Н. В., Григоренко М. О. Особливості та значення норми права. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 4. С. 55-57.

55. Пильгун Н. В. Місце і роль правового прецеденту в правовій системі України. Юридичний вісник. 2021. № 2 (59). С. 55-61.

56. Позігун І. О. Міжнародні стандарти захисту прав дітей. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 3. С. 158-163.

57. Права і свободи людини: навчальний посібник / уклад. І. О. Бондарчук, І. О. Кудерська, В. І. Новошицька, М. В. Куляша. Київ. 2023. 154 с.

58. Права людини в особливих правових режимах: досвід України: монографія / Д. С. Терлецький, О. В. Марусяк, Ю. Д. Батан, М. В. Афанасьєва та ін.; за заг. ред. д.ю.н., проф. М. В. Афанасьєвої. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 356 с.

59. Проблеми тлумачення правових норм: посібник / автор-упорядник О. М. Балинська. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 392 с.

60. Романчук В. І. Етапи правотворчого процесу в Україні. Часопис Київського університету права. 2023. № 1. С. 69-72.

61. Самофалов Л. П., Самофалов О. Л. Теоретичні аспекти знань про склад правопорушення та їх практичне значення. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 1. С. 56–60.

62. Сидоренко О. О., Кухарчук А. В., Ткаченко О. Р. Правова культура: поняття, склад та її стан в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 4. С. 62-64.

63. Слюсарчук І., Мітенко О. Роль громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки України. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 2. С. 194-200.

64. Стрибко Т., Бойченко С. Правова поведінка як складник правосвідомості: загальнотеоретичний аналіз. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 4. С. 257–261.

65. Сокурєнко В. В., Загуменна Ю. О. Дискурс щодо публічної безпеки в деяких європейських політико-правових ученнях Середньовіччя. Вісник Національної академії правових наук України. 2022. Т. 29. № 2. С. 82–104.

66. Субота С. І. Особливості взаємодії громадянського суспільства та поліції в умовах демократичного режиму. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 3. С. 41–44.

67. Теплюк М. О., Ющик О. І. Поняття та класифікація правових актів: критичний вимір. Вісник Національної академії правових наук України. 2024. Т. 31. № 2. С. 34-45. DOI: 10.31359/1993-0909-2024-31-2-34.

68. Тернавська В. М. Правотворчість держави в умовах глобалізації та глокалізації як основних тенденцій у праві. Нове українське право. 2024. Вип. 2. С. 95-101. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.2.12>

69. Тимошенко В. І. Деформована правосвідомість як передумова протиправної поведінки. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія:

юридичні науки. 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 27-32.

70. Ткаля О. В., Кутовий В. В. Правова культура та правова свідомість: взаємозалежність і взаємовплив. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 1. С. 38-41.

71. Трихліб К. О., Житинський О. В. До питання про націю, національний суверенітет і національну державу як політико-правові явища. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 5. С. 28-32.

72. Цельєв О. В. Верховенство права та соціальна держава: пошук шляхів подолання суперечностей. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2022. Т. 9–10. С. 87-97.

73. Чернецька О., Шилінгов В. Сучасні підходи до розуміння форми держави. Law. State. Technology. 2021. № 3. С. 20-30.

74. Чуб А. В. Теорії походження суб'єктивних публічних прав приватної особи. Право і суспільство. 2020. № 5. С. 104–109.

75. Чукаєва В. О. До проблеми типології правової системи сучасної України. Juris Europensis Scientia. 2020. Вип. 4. С. 20–24.

76. Щербай І. Поняття та сутність прав людини. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 1. С. 636-640.

77. Щербак Н. В. Міжнародні стандарти з питань гендерної рівності та їх запровадження в Україні (в умовах реформування державного управління). Право та державне управління. 2020. № 4. С. 153–165.

78. Юшкевич О. Г. Міжнародні стандарти щодо участі дітей у збройних конфліктах. Проблеми сучасної поліцейстики : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 226-229.

Інформаційні ресурси в мережі *internet*

1. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://portal.rada.gov.ua/>.

2. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/>.

3. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України. URL: <http://www.ombudsman.kiev.ua>.

4. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua>.

5. Офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України. URL: <http://www.rainbow.gov.ua>.

6. Офіційний сайт Конституційного суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/index.php>.